

שע"ז הוא מתרצה לגרש, אין זה עישוי שלא כדין. משא"כ אילו היו מטילים עליו חובה שאין הוא חייב בה, והוא בכדי להוריד את האונס מעל עצמו יגרשנה הוא עישוי שלא כדין דנקטי בכובסי וכו', הרי לנו מזה שגם אונס עקיפין מיקרי אונס. אולם זהו רק אם באותו ענין שמאנסים אותו עליו באופן ישר הוא שלא כדין, אבל אם באותו ענין הוא כדין, למרות שהוא מגרשה מחמת האונס הזה ואין עליו דין כפיה מצד הגרושין, זה נקרא שכדין מעשין. וה"נ בניד"ד, הרי מה שמטילים עליו העונש משום שלא נשמע לדברי חכמים בדין מטילים עליו, וממילא מה שהוא בוחר לגרש בכדי להמלט מהעונש שיחול עליו אם לא ישמע דבריהם, אין זה עישוי שלא כדין, והרי זה כמי שיש עליו דין כפיה בשוטים והוא מפחד מזה מקדים ומגרש שהוא גט מעליא בגדר תליוהו וזבין.

ומעתה נלענ"ד שחוק זה העומד להתקבל שיהיה בגדר עונש ולא אמצעי כפיה וניתן על בזיון ב"ד ובשיעור קצוב, חוק זה ראוי והגון הוא להעניש הבעל שנתחייב לגרש עפ"י ב"ד והוא החציף פניו ולא קיום מצותם. ובאופן זה שהעונש יהיה בלי הבדל בין על אלה שתחלת חיובם היה מדין כפיה בשוטים ובין על אלה שתחלת חיובם היה רק ע"י עישוי בדברים, הרי ממילא לא יהיו אצלו שום ספיקות שודאי יבא עליו העונש ואם יתרצה מחמת זה לגרש הוי ריצויו ריצויו וברצון מגרש ואין כאן שום חשש של גט מעושה כלל וכלל. והנלענ"ד כתבתי.

סימן כ : בענין הצעת החוק של כפיה לחליצה

כתב מע"כ הדר"ג שליט"א: אם נסכים לזה שזה יחשב עון פלילי שעונשו מאסר אם היבם "מקבל או מנסה לקבל או להשיג וכו' חלף מתן חליצה וכו' " יצא מזה שאם ניסה פעם לדבר ע"ד התפשרות בנידון כסף וכו' כבר תהא עליו אימת מאסר ויהא כבר מוכרח לחלוץ. וכו' מסתבר שאם הסכים לחלוץ אחרי אשר כבר חטא כני"ל אזי יפטר מהעונש על יסוד "חטא ראשון", ויאמרו לו תחלוץ ותפטר מהעונש על העבירה ההיא ובמצב כזה י"ל שזה כבר לא חליצה מעושת שעונש המאסר הוא על עבירה פלילית אחרת וכאדם שהושב בביה"ס בשביל קנס וכדומה, ובאים אליו קרובי האשה ואומרים אם אתה תתן גט לאשתך אנו נשלם בעדך הקנס. עכ"ל.

לענ"ד עיקר הדברים צריכים לטוב על הנקודה אם עצם החוק המטיל קנס עליו עבור תביעתו איזה פיצוי כספי בשביל מתן החליצה הוא חוק הגון או לא. כי אם נחליט שהחוק אינו הגון ובדין יש לו רשות לתבוע איזה שהוא פיצוי, כי אז סברתו של מעכתי"ה שמדמה זאת למי שהושב במאסר עבור איזה עון והקרובים מציעים לשלם הקנס וכו' נראית מפקפקת מאד לענ"ד. כי שם לא הם ולא האשה שהטילו עליו הקנס ולא בתביעתה של האשה הוטל עליו, והם אינם אלא מציעים להוריד אותו ממנו ואז הרי זה ודאי ככל אונס דנפשי שבמכירה שגמר ומקנה, כיון שלא האשה שהביאה עליו את האונס הזה. משא"כ בניד"ד שכל העונש לא בא עליו אלא ע"י תביעתה ובגללה הוא שאסרוהו, ובכה"ג הרי אפילו אילו לא היו מזכירים מתחלה את הענין של החליצה אלא הוא עצמו מציע בכדי להציל עצמו מאונסו שמוכן לחלוץ ג"כ כתב הרשב"ץ שהובא בב"י אה"ע סי' קל"ד, שאם האונס היה עליו שלא כדין "אם כפיהו שלא כדין בדבר אחר ומתוך אותה כפיה גרש אפשר דהוי גט מעושה האי דנקטי בכובסי דלישבקי לגלימי הוי וצ"ע". מכל שכן בניד"ד שכל העונש הוא ממש עבור זה שאינו חולץ וכשחולץ עוזבים אותו לחפשי שזה אונס ממש והוי חליצה מעושה.

הנה לפי תקנת הקהלות ואפילו לפי דברי ערוך השולחן שציין מע"כ הדר"ג שליט"א יוצא שתביעתו אינה בלתי הוגנת, עכ"פ בגבולות מסוימים, וממילא החוק הוא אונס בעלמא, וא"כ יש בענין חשש גדול של חליצה מעושה.

תשובה על מכתבו של מרן הגרי"ה הרצוג זצ"ל לחברי המועצה המורחבת של הרה"ר מיום ה' מו"מ תשי"ג הכולל הערותיו לחוק שהוצע בכנסת בדבר כפיה למתן חליצה. וזה נוסח ההצעה:

איש יהודי החייב במתן חליצה לאלמנת אחיו הן אם נתבע לכך, והן אם עדיין לא נתבע לכך, והוא מקבל או מנסה לקבל או להשיג לעצמו או לכל אדם אחר כל נכס או טובת הנאה שהם חלף מתן חליצה לאלמנת אחיו או חלף הסכמתו לתת חליצה, יאשם בעוון ודינו מאסר שש שנים. על הצעה זו העיר מרן זצ"ל כדלקמן: הנה מצד אחד אנחנו כל רבני א"י שבמסגרת הרבנות הראשית לישראל כבר תיקנו באספה רבתי, זה מספר שנים. כידוע, שלא להרשות יבום. אלא עפ"י היתר מיוחד (לפי המסיבות), של הרבנות הראשית לישראל. מאידך גיסא הואיל ומחלוקת היא מה קודם יבום או חליצה, שמתוך כך שאין אנו נותנים להם להתיבם, הוא מפסיד את כל העזבון של האח המת שהיה לוקח אם היה מייבם, לפיכך ניתקנו תקנות בקהילות שיקבל חצי הנכסים כשיחלוץ, כדי להמנע מלכוף על החליצה, והכל מבואר בסימן קס"ה, ובמהרש"ל בים של שלמה פרק החולץ סימן י"ח, מאריך בזה, יעוי"ש, והגאון ערוך השלחן בסוף קס"ה כתב "אמנם במדינתנו ובזמננו לא שמענו מעולם שיתנהגו עפ"י תקנות אלו, אלא מתפשרין כפי היכלת וכו', רק עיקר הדבר שהבי"ד מחוייבים להשתדל שהיבם יפטרנה בחליצה". הסעיף הנ"ל שבחוק דורש ישוב הדעת. אם נסכים לזה שזה יחשב עון פלילי שעונשו מאסר אם היבם "מקבל או מנסה לקבל או להשיג וכו' חלף מתן חליצה או חלף הסכמתו לתת חליצה", יצא מזה שאם ניסה פעם לדבר ע"ד התפשרות בנידון כסף וכו', כבר תהא עליו אימת מאסר, ויהא כבר מוכרח לחלוץ. מאידך גיסא זה ימנע עיגון, שיפחד אפילו לדבר על כסף כמובן, ולא יבוא לידי כך שיצטרך לירא מפני מאסר. ושיבדאו בשקר עליו, אין לחשוש. סוף דבר צ"ע. מסתבר שאם הסכים לחלוץ אחרי אשר חטא כני"ל, אזי יפטר מהעונש על העבירה ההיא. ובמצב כזה י"ל שזה כבר לא חליצה מעושת, שעונש המאסר הוא על עבירה פלילית אחרת. וכאדם שהושב בבית הסוהר בשביל קנס וכדומה. ובאים אליו קרובי האשה ואומרים אם אתה תתן גט לאשתך אנו נשלם בעדך את הקנס.

סוף דבר שהענין צ"ע.

מוכרח שתשובה כ"ג תבוא במברק דחוף לביתי לא יאוחר מיום ב' הבעל"ט לפני הצהריים. היא, כמובן, יכולה להיות שלילית, חיובית, או בצורה של דרישה להרחבת הזמן, כדי לתת תשובה.

בברכת התורה והארץ וביקרא דאורייתא,

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ראש הרבנים לישראל

אכן נראה שתקנת הקהלות וכן דברי הערוה"ש שייכים עפ"י יסוד שיטות הרי"ף והרמב"ם שמצות יבום קודמת שפסק הלכה כחכמים וא"כ אשה ונכסים הקנו לו מן השמים, ואם באים להפקיעם ממנו מותר לו לקבל איזה פיצוי עבור זה. אבל ברור גם לשיטות אלה אם מאיזו סבה שהיא, אין הוא יכול ליבמה (כגון שהוא מוכה שחין וכיו"ב). שאז אין לו מקום לתבוע כסף עבור החליצה ובוזה שרירה וקיימת סברת הרא"ש גם אליבא דידהו, שהביא הטור לענין יבמה שנפלה לפני יבם נער ולא רצתה להתייבם וכו' שפסק שכופין אותו לחלוץ, והיינו בשוטים. וכן הביא שם הב"י מעשה כזה שתבע כסף והסיק הרא"ש שכופים אותו לחלוץ כיון שגילה דעתו שאינו רוצה מצות הייבום אלא סתם רוצה כסף - מצוות לאו להנות ניתנו. ונהי שדעת הרי"ף והרמב"ם בנידון דהרא"ש אין כופין, היינו משום שלפי מה שפסקו כרבנן מותר לו ליבם גם שלא לשם מצוה וממילא זכותו לא פקעה ויכול לתבוע כסף עבור הויתור. אבל אם באמת אין לו אפשרות לייבם, אפילו אם זה מאיזו סבה היצונית, מ"מ כיון שאין בנידון זה ברירה אחרת חוץ מחליצה, ודאי שהמצוה המוטלת עליו מחויב לעשות בחנם ואסור לו לעגנה, והרי זה בדומה למה שכתבו התוס' והרא"ש שאם אינו רוצה לא לחלוץ ולא לייבם שאז כופין בשוטים על יסוד הסוגיא יבמות ל"ט. ודברים אלה מפורשים בריב"ש שהובאו בדר"מ סי' קס"ה אות ג', שבמקום שאין רשאי לישא שתי נשים מחמת אימת המלכות, כופין לחלוץ אפילו אליבא דהרי"ף והרמב"ם. והיינו משום שאינו רשאי לעגנה רק אם הוא טוען שמוכן ליבמה ומצד המציאות הוא יכול לעשות זאת, אז הוא שאין כופין אותו לחלוץ.

ומעתה בנידון דידן, כיון שלפי הכרזת הרבנות הראשית מאז אין נותנים לייבם אלא בקבלת רשיון מיוחד והוא ודאי גם חוק הממשלה, נמצא שאיש זה אינו יכול לטעון שמוכן ליבמה, שהרי אריה רביע עלה ואינו נותן לה ולא גרע מנידון הריב"ש שהוא מנוע מליבם על פי חוק המלכות, שאז אין לפניו אלא הברירה של חליצה ועל ידי זה שמונע את זה הרי הוא מעגנה, למה שאין לו רשות כל עיקר. ועל כן לענ"ד בנידון שלנו לכל הדעות, אפילו לרי"ף ורמב"ם יש רשות לכופו לחלוץ בשוטים ואין לו שום זכות לתבוע איזה שהוא פיצוי, וכמו שכתב הרא"ש דמצוות לאו ליהנות ניתנו.

ויש להוסיף עוד סברא ולומר שחליצה מעושה למרות שהגמרא משהו לה להדדי לגט מעושה, מ"מ יצא הבדל ביניהם לנידון דידן. דהנה בגט כתבו התוס' ב"ב מ"ח. שאם היה העישוי שלא כדין אעפ"י שביסוד הדברים הוא מחויב לגרש מ"מ זה נקרא גט מעושה שלא כדין והרי זה בטל. אולם לענין חליצה נראה שרק אם אין עליו בכלל החיוב לחלוץ הוא דומה לגט, אבל אם הוא מחויב לחלוץ אלא שהעישוי היה שלא כדין, בזה תהיה החליצה כשרה.

דהנה בקונטרס הקודם על חוק הגירושין הזכרנו את קושית הבאר יצחק והעונג יו"ט על התוס' שכתבו, שגוי שעשה גם כשמחויב לגרש הוי בגדר גט מעושה שלא כדין ופסול. והקשו הם אמאי פסול, מה בכך שהעישוי היה שלא כדין כיון שהוא מחויב לגרש מצד הדין הרי זה כמו כל תליוהו וזבין שלמרות שעצם המכירה היתה ע"י כפיה שלא כדין כיון שמקבל כסף גמר ומקנה וה"ה כאן כיון שמחויב מצד הדין לגרש הוי תליוהו וזבין. וכתבנו שם לתרץ שכל עיקר חובת הגירושין הוא רק מכח מצוה לשמוע דברי חכמים, וחכמים בתקנתם התנו גם את הצורה שעל ידה יגרש ורק ע"י אופן זה הוא נחשב מקיים מצותם, וכל שעשה ע"י כפיה באופן אחר שלא היו מעוניינים, לא קיים כלל מצותם וע"כ אינו זה תליוהו וזבין אלא תליוהו ויהיב, כי את המצוה ממילא לא קיים בכפיה ע"י נכרי וכיו"ב.

והנה סברא זו לא שייכא אלא לענין גירושין שאין בו מצוה מה"ת אלא רק מצוה לשמוע דברי חכמים, אבל בחליצה שמקיים מצוה מן התורה המוטלת עליה גם אם היה ע"י כפיה שלא כדין, אבל המצוה הרי ס"ס נתקיימה על ידו, א"כ הרי זה תליוהו וזבין. ומה שהזכיר הריטב"א הובא בב"י קס"ה לענין יבם שנשבע שאם יכפוהו הוי חליצה מעושה, היינו משום שקיימת אצלו אפשרות (אם לא מצד השבועה) לקיים המצוה ע"י יבום. והוא גם רוצה ליבם שהרי אינו מוכן לקיים שבועתו מצד עצמו, ואז אפשר באמת לומר שעל החליצה הוי תליוהו ויהיב, שהרי מצוה זו המוטלת עליו כך יכולה היא להתקיים גם ע"י יבום ואין בזה שחולץ קיום המצוה יותר. וסובר הריטב"א שמה שע"י הכפיה מקיים השבועה לא נחשב לענין החליצה תליוהו וזבין כיון שלגבי החליצה אין כאן גדר זה של "זבין". וכל זה שייך רק כשיכול גם ליבם, אבל בניד"ד לאחר תקנת הרבנות שאין יכול כלל ליבם, נמצא שקיום המצוה המוטלת עליו אינו יכול להיות אלא ע"י חליצה. הרי כשכופים אותו על החליצה אפילו אם היתה הכפיה עצמה שלא כדין אין זה פוסל את החליצה, שהרי על החליצה הוי מ"מ תליוהו וזבין שקיים ע"י את המצוה שלא היה יכול לקיימה באופן אחר כלל וכנ"ל. וכל שיש על זה תורת "זבין" גם אם הכפיה על הזבין היתה שלא לא איכפת לה וכמו בכל תליוהו וזבין, וכקושית רי"א והעונג הנ"ל.

בסיכום הדברים: החוק המטיל על היבם המסרב עונש עבור סירוב לחלוץ, חוק עפ"י דין תורה הוא, כי אצלנו לאחר התקנה של הרבנות הראשית לא להתיר ליבם, יש היתר מצד הדין גם לכופו בשוטים ובמאסר וכל כיוצא בזה ע"י שיחלוץ ולא יעגנה בכדי, וזה לכל שיטות הראשונים. ואם גם נחשש לכפיה שלא כדין, החליצה שנותן מכח כפיה זו היא חליצה כשרה לכל הדעות.

וליתר תוקף הייתי מציע לצאת לגמרי מכל החששות, שכל כה"ג שכפוהו ע"י מאסר ונתרצה לחלוץ, יחייבוהו לחלוץ לה **פעמיים**, שהרי לדעת רש"י והתוס' החליצה הראשונה היא חליצה כשרה, כמו שכתב הרא"ש שכל שרצה לחלוץ אלא שרצה ממון כופין אותו בשוטים שהרי אינו רוצה לקיים המצוה. וממילא גם לפי מה שאנו חוששים לדעת הרי"ף והרמב"ם, עכ"פ מעתה ודאי תהא אסורה עליו ליבם, מצד החשש לדעת רש"י והתוס', ולא גרע מחליצה מעושה בטעות שטעו דיני ישראל שפוסלת (סי' קס"ט), ומעכשיו גם לרמב"ם יש כבר לכופו אותו שיפטרנה, ובדומה לחלוץ לה ובכך אתה כונסה, שלאחר שחלץ לה חליצה זו הפסולה שוב היה אפשר לכופו בשוטים לחליצה מעולה (יבמות ק"ו ובפוסקים שם).

והנלענ"ד כתבת

ובזה הריני ידידו דוש"ת כל הימים

